

SPOLOČENSKÁ FUNKCIA BOHATSTVA A SPÔSOB ŽIVOTA

MARTIN ČIČILLA, Nová mysl, Bratislava

ČIČILLA, M.: The Social Function of Wealth and the Way of Life. *Filozofia* 33, 1978, No 3, p. 301—313

The building up of the advanced socialist society is at the same time a process of formation and of a search for new personal qualities of people. The complexity and the unusually tenacious struggle between the retarding and the progressive sets of values only corroborate the extraordinary urgency of a complex solution of the problems of man. With regard to the social reproduction processes also the research of questions connected with the forming of necessities, interests, aims, value orientation and of the whole way of life is of elementary importance.

The category of wealth denotes here the values of both material and spiritual nature that are perceived and multiplied by man in the practical objective social activity, in the process of mansided socialization of his intrinsic powers. From this aspect also K. Marx analyzed the manifestations of the social function of wealth in concrete historical epochs of the development of merchandise-monetary relations as product and means of objective process of the universal development of human necessities and capabilities. The paper deals with the analysis of the main attributes of the social function of wealth in the conditions of socialist proprietary relations.

Budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti je súčasne procesom utvárania a hľadania nových osobnostných kvalít ľudí. Zložitost i nebývalá úpornost zápasu medzi vývojovo retardačnými a progresívnymi hodnotovými sústavami, ktorého sme svedkami a účastníkmi, len potvrdzuje mimoriadnu naliehavost permanentného, interdisciplinárneho, teoreticko-praktického riešenia problematiky človeka. Preto aj otázky ľudskej celostnosti, všestrannosti ako humanizačno-emancipačného kritéria spoločenského pokroku sa dostávajú čoraz viac do stredu pozornosti marxistickej filozofie vo všetkých socialistických krajinách. Spomedzi nich vo vzťahu k reprodukčným spoločenským procesom má základný význam aj komplexný výskum otázok spojených s formovaním potrieb, záujmov, cieľov, hodnotovou orientáciou človeka, teda konštitujúcich elementov toho, čo nazývame spôsobom života. Interdisciplinárny prístup k nim je v našich podmienkach stimulovaný i nevyhnutnosťou vyvarovať sa jednostrannosti v ich chápaní, ktoré neblaho vyvrcholili v tzv. krízových rokoch a negatívne poznamenali fyziognómiu nemalej časti obyvateľstva. Konkrétne identifikácia príčin a miery vplyvu malomeštiackeho modu vivendi v jeho najširších súvislostiach je preto organickou súčasťou výskumu aktuálnych spoločenských problémov.

Ak vychádzame z teoreticko-metodologických predpokladov Marxovej koncepcie celostného, totálneho človeka, potom pri skúmaní činiteľov podmieňujúcich spôsob života venujeme prvoradáú pozornosť analýze

reálnych, konkrétne-historických sociálnych, ekonomických, politických, ideologických... súvislostí a protirečení. Štruktúra bytostných síl človeka sa mení v závislosti od stuňa rozvoja výrobných síl, typu výrobných vzťahov, nadstavby a úrovne kultúry. Na druhej strane všestranné objektívne posúdenie hierarchizácie komponentov spôsobu života, ich dynamizmu a dialektickej štruktúrovanosti umožní spoľahlivú výpoveď o kvalite svetonázorového, ideologického a prakticko-činného rozmeru ľudského subjektu, t. j. aj o miere kultúrnosti, spoločenskosti jeho spôsobu života a je zároveň nezanedbateľným korelátom pri rozbere celku spoločenských procesov.

Toto sú zároveň hlavné dôvody a východiská pre skúmanie problematiky spôsobu života cez spoločenskú funkciu bohatstva v podmienkach socialistických vlastníckych vzťahov.

Podľa Š. Ondruša už v praslovančine znamenal sémantický obsah slova bogъ, ktoré vzniklo domácim, vnútorným vývinom, bohatstvo, imanie, moc, ale súčasne dobro a šťastie. Dnešný profánny život takisto evokuje širokú a rozmanitú paletu názorov a vzťahov k bohatstvu; od elementárnych kvantitatívnych vízií plnej peňaženky až po jeho všestrannú osobnostnú afirmáciu.

Aby sme však nepodľahli empiricko-voluntaristickým hľadiskám či túžbe po nebodaj až paleontologických dekoráciách, zhrňme, že pod kategóriou bohatstva, ktoré tvorí jednota kvalitatívnej a kvantitatívnej stránky jeho špecifických foriem, rozumieme hodnoty materiálnej a duchovnej povahy, ktoré človek apercipuje a zmnožuje v praktickej predmetnej spoločenskej činnosti, v procese všestranného zospoločensštenia svojich bytostných síl.

Keď v *Ekonomicko-filozofických zošitoch* z roku 1844 a v rukopisoch „*Grundrisse*“ uvažuje Marx o zmysle spoločenského a individuálneho života, ich vývoja, ktorým je preň človek oslobodený od vonkajších (sociálno-triednych, ekonomických...) i vnútorných (poznávacích, mravných...) obmedzení, pút a smerujúci k svojej totálnej emancipácii, k harmonickému, integrálnemu prežívaniu skutočnosti, nachádza v dejinnom vývoji ľudskej pospolitosti jeho dva hlavné rozdielne základy a tendencie: imanentný a materialistický je základ ľudskej celostnosti, totality v gréckej antike a talianskej renesancii Quattrocenta. Podobný charakter má základ totality človeka i v teórii marxizmu. Protikladný základ afirmácie človeka, ktorý je transcendentálny, iracionálny i teologický (filozoficko-idealistický), „unikajúci“ z reality života spoločnosti a už preto fragmentárny, torzovitý, nachádza v starovekých kultúrach ázijských despotií a stredovekokresťanskej kultúrnej tradícii.

Dnes možno len dodať, že konflikt medzi týmito tradične protikladnými tendenciami je neustále živý a charakterizuje i súčasnú kultúrnu a civilizačnú situáciu.

Ako je známe, problém ľudskej celostnosti chápal Marx dôsledne spoločensky ako konkrétne-historický produkt spoločenského vývoja, ktorý sa rozvíja principiálne v dvoch nerozlučných doménach: 1. „praktickej“, reálnej, materiálnej, vyrastajúcej z reprodukcie materiálneho bytia človeka a spoločnosti; 2. „teoretickej“, duchovnej, nadstavbovej, ktorá spočíva v jeho vedomej duchovnej sebarealizácii. Žiada sa tiež zdôrazniť, že v ich vzájomnom vzťahu je síce prvá určujúca, avšak druhá, duchovná, nadstavbová oblasť nie je ňou mechanicky či automaticky určená, ale má vysoko aktívnu, relatívne určujúcu úlohu. Potvrdením dialektickej súvzťažnosti týchto dvoch základných stránok kultúrno-tvorného procesu vzhľadom na súčasný vysoký stupeň rozvoja výrobných síl a ich ďalších vývojových perspektív je aj realita vedeckotechnickej a kultúrnej revolúcie v socializme, kde požiadavka všestranného intelektuálneho rozvinutia človeka vystupuje nástoľčivo do popredia ako činiteľ, ktorý v mnohom určuje technologický, ekonomický a sociálny pokrok v spoločnosti. Takto to kedysi vedecko-prognosticky sformuloval K. Marx aj v jednej z diskusií pri reedícii *Komunistického manifestu*. Podotkol, že miera kvality a dĺžka realizácie ideového odkazu *Manifestu* bude závisieť predovšetkým od miery všestrannosti kultúrnej vyspelosti jeho realizátorov. Všestranné zospoločenšenie človeka, vytvorenie životnej situácie, v ktorej by za predpokladu primerane rozvinutých výrobných síl slobodne — totálnou produkciou a reprodukciou — rozvíjal svoju tvorivosť, je napokon hlavným zmyslom socialistickej revolúcie.

V procese praktickej predmetnej spoločenskej aktivity teda človek apercipuje a vytvára aj dve základné a súvzťažné stránky bohatstva — materiálnu a duchovnú, ich rozmanité formy, ktoré sú súčasne prostriedkom univerzálneho rozvoja ľudských potrieb a schopností.

Spoločenská funkcia bohatstva sa však v totalite svojho významu realizuje len vtedy, keď spĺňa predpoklad komunikovateľnosti (negatívnym, ale dostatočne výstižným príkladom uvedeného je aj umenie nezobrazujúce predmetnú skutočnosť v modernej umeleckej kultúre, prípadne iné prejavy antiartu, antikultúry); keď vlastníctvo je zároveň emancipujúcou, zospoločenšujúcou afirmáciou, t. j. stane sa aktuálnou progresívnou hodnotou osobnosti (je predsa rozdiel medzi vlastníctvom a vlastníctvom: mať, povedzme, bohatstvo v umeleckých predmetoch ešte vôbec neznamená, že akosi automaticky, bez vlastnej práce — a čo iné je kultúra než sebaapovznášanie človeka vlastnou prácou? — rozvíjam osobnosť ako milovník a znalec umenia); keď podnecuje predovšetkým tvorivý a nielen spotrebiteľský aspekt ľudskej činnosti.

Vráťme sa však k činiteľom, ktoré v rozhodujúcej miere determinujú charakter osobnosti a jej životné prejavy. Treba tak urobiť preto, aby sme si upresnili a konkretizovali určujúcu tendenciu formovania potrieb a schopností človeka v rámci socialistickej vlastníckych vzťahov, ako aj niektoré súčasné problémy spojené s jej realizáciou a zá-

roveň sa kriticky vyrovnali s dvoma najrozšírenejšími stanoviskami ne-marxistickej teórie spôsobu života. V oboch prípadoch ide síce o nie príliš originálnu, ale závažnú mystifikáciu podstaty spôsobu života, ktorá mala aj u nás svoje reálne negatívne konzekvencie.

Zástanovia jednej z mnohých mutácií teórie konvergencie — koncepcie „modernej spotrebiteľskej spoločnosti“, ktorá vychádza zo zúženého, technicisticko-technologického chápania rozvoja výrobných síl a spoločenského pokroku — stotožňujú spôsob života so životnou úrovňou, t. j. s materiálnymi faktormi bytia (výškou peňažných príjmov, bytom, stravou a pod.) a považujú ich za jediné kritérium jeho kvality.

Naproti tomu ideová platforma tzv. novoľavičiarov, grupujúcich sa najmä pod vplyvom frankfurtskej školy, zanedbáva tieto faktory a vyzdvihuje abstraktno-humanistické, „všeľudské“ duchovné činitele kultúrneho rozvoja. Ignoruje objektívny význam neustáleho rastu materiálno-technickej základne spôsobu života i fakt, že univerzálna duševná činnosť je na širokej sociálnej báze možná iba za predpokladu všestranne zospoločenšenej oslobodenej práce.

Spoločný znak oboch teórií — už obvyklé úsilie nebrať na vedomie triedne hľadiská spôsobu života a historické humanizačno-emancipačné poslanie robotníckej triedy — je preto len potvrdzujúcim filozoficko-teoretickým ekvivalentom nemožnosti dôsledne riešiť tieto otázky vo vnútri súkromnovlastníckych vzťahov.

Aký je praktický dosah týchto postojov, o tom sme sa mohli názorovo presvedčiť aj pri ich ideologickej reflexii v tzv. československom modele demokratického socializmu, keď výdatne prispeli k rastu recidív malomeštiackej spotrebiteľskej morálky a k oživeniu skupinových elitárskych tendencií.

Vymedziť v celku spoločenských vzťahov najdôležitejšie, znamená hovoriť predovšetkým o výrobných vzťahoch. Pôsobia na osobnosť a formujú potreby človeka buď bezprostredne najmä cez ich určujúci prvok — vlastnícke vzťahy a tiež cez vzťahy rozdeľovania, výmeny a spotreby, ako aj prostredníctvom sociálnych, politických vzťahov a celej nadstavby. Osobnosť prirodzene nie je púhym súhrnom spoločenských vzťahov, ale tiež individualizovanou, dynamickou mikroštruktúrou bytostných síl, ktorá sa však takou stáva len v dialektickom procese rôznorodej medziľudskej komunikácie. Progresívny rast materiálnych a duchovných potrieb človeka, ako objektu a subjektu spoločenských vzťahov, v ktorých už neexistujú antagonistické protirečenia a forma ich prejavu — živelnosť — sa v rozhodujúcej miere nahradila plánovitým, proporcionálnym rozvojom jednotlivých oblastí života spoločnosti, si preto nevyhnutne vyžaduje čo najoptimálnejšiu cieľavedomú reguláciu týchto procesov zo strany štátnych orgánov a inštitúcií, ktorá súčasne podnecuje a zintenzívňuje celostný rozvoj uvedomovacieho činiteľa. Jeho subjektívnym výrazom je hodnotová orientácia človeka, ktorej kvalitu zvyčajne posudzujeme podľa miery vlastnej tvorivej angažovanosti vo

výrobnej, sociálno-politickej a duchovnej sfére spoločnosti. Súčasne je jedným z ukazovateľov, nakoľko je dialektika formovania potrieb ľudí v podmienkach socialistických vlastníckych vzťahov koincidentná s ich hlavnou tendenciou i zmyslom — prispievať na čoraz širšej sociálnej základni k realizácii ideálu všestranne a harmonicky rozvinutého človeka.

Zastavme sa teraz pri jednom, ale aj v bežnej životnej praxi nášho človeka nezriedkavom nepochopení podstaty spoločenskej funkcie bohatstva: keď sa bezprostredná fyzická držba bohatstva považuje za jeho hlavný, či dokonca jediný zmysel. Alebo inak povedané — keď v bohatstve nachádzam iba kvantitatívnu a výmennú stránku, môj vzťah k nemu je čiastkový, torzálny, pretože bohatstvo tu stráca svoju hlavnú funkciu prostriedku totálnej afirmácie človeka. Cieľom takéhoto úsilia nie som ja ako spoločenské individuum, ale len samoúčelné rozmnožovanie akéhosi abstraktného, neosobného kvantitatívneho princípu — napríklad peňazí. Vtedy dochádza k fetišizácii bohatstva, k prevráteniu subjektovo-objektového vzťahu.

Ako je známe, táto dehumanizovaná, odcudzená podoba vzťahu človeka k bohatstvu je typická najmä pre kapitalizmus, kde v kontexte odludštených kreácií obchodníckeho čachrovania klesol paradoxne nivelizovaný na úroveň trhovej hodnoty ako dôsledok reálnych protirečení súkromnovlastníckeho výrobného spôsobu a kapitalistickej akumulácie kapitálu. Klasik buržoáznej politickej ekonómie Adam Smith sa v takej situácii uspokojil konštatovaním, že „každý človek je bohatý alebo chudobný podľa toho, koľko si môže dopriať vecí pre život nevyhnutných a život spríjemňujúcich a koľko radovánok. Ale od doby, čo sa všade zaviedla deľba práce, len veľmi málo vecí si môže človek zadovážiť vlastnou prácou. V omnoho väčšej časti z nich je odkázaný na prácu iných a sám bude bohatý alebo chudobný podľa toho, aké množstvo práce si môže dohodnúť alebo kúpiť.“ (1, s. 51)

K. Marx, analyzujúc tieto súvislosti, okrem iného poukázal na to, že krajné vyhrotenie princípov kúpy a predaja, ku ktorému dochádza najmä v čase kríz tejto „modernej kresťanskej spoločnosti“ a ktorých klasickým sprostredkovateľom sú peniaze, má zhubné dôsledky i vo sfére interpersonálnych vzťahov. Keď totiž človek nadväzuje vzťahy, akými sú dôvera, priateľstvo, láska atď. a má ísť o naozajstné osobné vzťahy individuí, potom ich protihodnotou môže byť iba dôvera, iba priateľstvo, iba láska atď. V spoločnosti, v ktorej prevládne anonymná civilizácia peňazí, však môžu práve ony nahradiť tieto osobné vzťahy vzťahmi, ktoré sú svojej spoločenskej podstate odcudzené a neindividualizované. Mechanizmus ich utvárania ilustroval Marx napr. v znamenitých poznámkach k Shakespearovmu Timonovi Aténskemu a Goetheho Faustovi.

To, pravda, neznamená, že by Marx azda prehliadal objektívny význam vývoja tovarovo-peňažných vzťahov. Naopak. Plne ocenil a zdô-

vodnil ich prínos v podmienkach kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie pri revolucionizácii výrobných síl, zospoločenšovaní výroby, vytváraní mohutnej materiálno-technickej základne novej spoločnosti a v procese univerzálneho rozvoja potrieb. Zároveň však poukázal na ich historickú obmedzenosť i na mnohé antihumánne prvky, ktoré vnášajú do oblasti sociálnych vzťahov predovšetkým ako produkty objektívne existujúcich ekonomických a triednych antagonizmov. Podobne dokázal, že mnohostrannosť potrieb a celosťnosť ľudí v kapitalizme je v rozhodujúcej miere limitovaná takým bohatstvom, v ktorého privlastňovaní i tvorbe prevláda spotrebiteľské a kvantitatívne hladisko merkantilnej výnosnosti. Potvrdením týchto skutočností v súčasnosti môže byť aj trpké konštatovanie britského odborového predáka Cyrila Planta: „Doterajšia politika rozvoja obetovala dva základné ciele ľudskej spoločnosti — sociálnu spravodlivosť a rovnosť — falošným božstvám bezbrehého rastu a konzumu.“ (2, s. 7) Preto je pochopiteľné, že dôsledkom býva jednostranný, rozpoltený, atomizovaný, odcudzený človek s takými častými sprievodnými znakmi buržoázneho spôsobu života a kultúry, ako sú cynizmus, arogancia či pocity izolovanosti, osamelosti, krajného pesimizmu i absurdnosti života. (Treba povedať, že tieto tendencie ovplyvňujú produkciu i takých buržoáznych teoretikov, akým je napr. známy historik a filozof A. J. Toynbee, ktorý má pretenziu na konkrétne historický prístup k otázkam „etickej protirečivosti“ súčasnej kultúry z aspektu rozpornosti kultúrnych ideálov a životnej praxe, pričom jej hlavné príčiny nehľadá v ekonomicko-sociálnych procesoch svojej spoločnosti, ale v nihilistickom postoji súčasnosti k tradícii a k mravným princípom kultúrnej tvorby). (3, s. 16—17)

Základom zrušenia týchto negatívnych črt spoločenskej funkcie bohatstva v socializme sa stalo zrušenie princípov súkromného vlastníctva. Závažným problémom však zostáva to, že aj u nejedného nášho človeka, v jeho vedomí a konaní ešte pretrvávajú niektoré negatívne prejavy deformovaného vzťahu k bohatstvu, t. j. i k peniazom ako univerzálnej forme bohatstva v triednej spoločnosti a často hlboko poznamenávajú celý spôsob jeho života, vyjadrujúci sa najmä vyznávaním malomeštiackej „zlatej strednej cesty“ s takými už klasickými štruktúrnymi elementmi, ako je harpagónstvo, alibistická filistérska dichotómia osobných zámien, egoizmu a ľahostajnosť k „bezprostredne neosobným“ problémom svojej súčasnosti atď.

Pred nami sa nevyhnutne vynára otázka, dožadujúca sa určenia príčin spomínaného javu. A hneď sa môže ponúknuť „všeobsiahla“, avšak nič nehovoriaca odpoveď o akýchsi „znamienkach“ či iných nevyhnutných, bližšie však neurčených nedostatkoch, ktoré sa popri nesporných a výrazných kladoch vyskytnú v procese budovania socialistickej spoločnosti. Pokiaľ sa však neuspokojíme so stanoviskom Jakuba fatalistu, taká odpoveď sa stáva prinajmenej nepostačujúcou.

Z hľadiska ďalšieho napredovania v riešení teoreticko-praktických

otázok výstavby socialistickej spoločnosti je zásadne dôležité aj dôkladné a presné kritické prehodnotenie všetkého, čo negatívne vplývalo a vplýva na optimalizáciu dosahovaného. Napríklad: či sa i týmto prílišným koncentrovaním mysle na ligotavé dukáty pochybnej hodnoty výdatne neprispelo k chaosu a zmätku vo vedomí a reálnom živote nemalej časti obyvateľstva, ktorý sa tak výrazne prejavil v druhej polovici šesťdesiatych rokov? Či sa aj ním nenaštrbil vkus, charakter a iné nevyhnutné predpoklady pozitívnej osobnosti? I tu však treba poznamenať, že by nebolo celkom seriózne absolutizovať príčiny takejto skutočnosti výlučne mimo vlastného subjektu. Pretože múr, hoci aj zo zlatých tehál, stavali vtedy mnohí okolo seba sami. Je smutné, že pritom len pateticky a falošne spievali „tá práca matka pokroku“. A zástup malomeštiakov narastal. Peňaženky hrubli, rozum mákol, srdce začalo tlčiť pomalšie, revolučný zápal zopatrnel. Hodnotová orientácia ľudí neraz konvertovala k miestam, odkiaľ ju bičom svojej kritiky vyplašil Marx. Horizonty takej aktivity čoraz viac púťali len slastné vidiny chevroletu, poschodovej vily, murovanej chaty so záhradkou a pekne vymaľovaným lesným trpaslíkom. Skoro v štýle Goldoniho ctihodného seňora Lunarda: namiesto divadla si radšej do pančuchy dva šesťáky vložil.

Hlavné korene príčin tohto stavu analyzovalo a zargumentovalo už *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*. V súvislosti so zvolenou témou preto spomenieme iba niektoré.

Pri náčrte Marxovho chápania človeka ako totálnej bytosti sme oceňovali jeho akcentovanie jednoty duchovnej a materiálnej stránky realizácie človeka a zdôraznili sme, že tento nesmierne citlivý vzťah vyváženosti treba mať pri výstavbe socialistickej spoločnosti neustále na zreteli. Jeho zanedbávanie, nerešpektovanie precenením či nedocenením jednej z jeho stránok, ktoré sa u nás začalo prejavovať už koncom päťdesiatych rokov jednostranným, subjektivistickým vyzdvihovaním úlohy materiálneho bohatstva v konaní človeka a vyvrcholilo v konzumnom, spotrebiteľskom prístupe k životu u časti obyvateľstva v druhej polovici šesťdesiatych rokov, čoho negatívnym prejavom boli tiež úsilia nerozpracovávať otázky socialistickej kultúrnej revolúcie, považovať ju za proces zavŕšený, už neaktuálny, viedlo spolu s inými činiteľmi živými najmä skutočnosťou, že sa z principiálnych marxisticko-leninských pozícií neriešili niektoré naliehavé a otvorené otázky ekonomiky, socialistickej demokracie a kultúry, k neblahým spoločenským dôsledkom. Súčasťou takých jednostranností bola teda i nepriemeraná regulácia a motivácia všestranného kultúrneho rozvoja človeka, nerealistické preceňovanie vyspelosti a podceňovanie mnohých nepriaznivých „tradičných“ komplexov vo vedomí a konaní ľudí, dostatočne nediferencovaný, neindividualizovaný, zjednodušene chápaný kolektivistický princíp.

Je zrejme, že väčšina týchto problémov mala svoj základ v neanta-

gonistických protirečeniach, ktoré sú výrazom danej etapy rozvoja socialistických vlastníckych vzťahov a ktoré vyplývajú predovšetkým z triednej a sociálnej nerovnorodosti subjektov privlastňovania, z nedostatočne vysokej úrovne zospoločenšenia a iných protirečení vo vzťahoch rozdeľovania, výmeny a spotreby (rozdiely v odmeňovaní za vykonanú prácu, v kvalifikácii a pod.). Toto súčasne potvrdzuje známy fakt, že aj neantagonistické formy protirečení, pokiaľ sa dostatočne neanalyzujú a v spoločenskej praxi sa im nevenuje primeraná pozornosť, nadobúdajú živelný a nežiadúci konfliktový charakter. Svedčia o tom, že ťažiskovou sa v socializme čoraz viac stáva otázka, ako optimalizovať zosúladzovanie individuálnych a spoločenských záujmov. V súvisi s ňou potom nadobúda nebývalý význam aj úloha subjektívneho činiteľa sociálnych procesov.

Je výrazom objektívnej nevyhnutnosti, že KSČ po zhodnotení spoločenskej situácie v šesťdesiatych rokoch i vzhľadom k náročnosti úloh, ktoré si vyžaduje budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti, venuje mimoriadnu pozornosť otázkam všestranného rozvoja osobnosti. XV. zjazd KSČ vysoko zhodnotil rast významu ľudského subjektu a jeho všestrannej kultúrnej vyspelosti pri tvorbe spoločenského bohatstva a formovaní socialistickeho spôsobu života. Tu boli zdôraznené najmä úlohy ústredných orgánov, celej riadiacej a ideologicko-výchovnej sféry, odkiaľ musí v rozhodujúcej miere vychádzať iniciatíva i príklad pri uskutočňovaní týchto zámerov v každodennej praxi našej spoločnosti.

Úvahu o spoločenskej funkcii bohatstva však dokončíme stručnou rekapituláciou Marxovho náhľadu na podstatu a význam bohatstva, ako sa vykryštalizoval v jeho analýzách konkrétneho-historických procesov vývoja ľudskej spoločnosti. Doposiaľ sme totiž uviedli a komentovali iba niektoré Marxove kritické rozbor, týkajúce sa krajne zdeformovaného, zvráteného vzťahu človeka k bohatstvu, ktorý nachádzame v období jeho najväčšieho úpadku, v období krízy kapitalizmu.

Vystihnúť ideovú kontinuitu Marxových názorov na spoločenskú funkciu bohatstva by znamenalo podrobiť sa dosť obsiahlemu historickému exkurzu. Preto sa zastavíme len pri období, v ktorom sa tento problém prvýkrát, elementárne, ale o to podstatnejšie bádateľsky roztvoril a riešil, pri epoche antickej gréckej filozofie a ústrednej otázke vtedajšieho filozofovania, pri kategórii kalokagathia — antickej gréckej ideále všestranne a harmonicky rozvinutého človeka, v rámci ktorého dostala i pozícia bohatstva svoje reálne, imanentné, materialistické opodstatnenie a všimneme si jeho filozofickú reflexiu u Aristotela.

Aristotelova koncepcia spoločenskej funkcie bohatstva je v princípe obsiahnutá v kritike Platónovho filozofického utopizmu, ktorý je zreteľný aj v spôsobe riešenia kalokagathie. Platón, v kozmológii a vo

filozofickej ontológii dualista, rozfal tradičný obraz archaickej kalokagathie, odtrhol ju od podriadenia fyzickému, materiálnemu bytiu človeka a dal jej existenciu v abstraktných ideáloch dobra večných ideí. Táto Platónova hypostáza „mravnej kalokagathie“ sa však rozbieha už o realitu otrokárskoho zriadenia. Kalogathia sa tu objektívne nemôže stať univerzálnym ideálom. V takom chápaní bola nereálna, stala sa utópiou. A práve v tomto bode, z reality života svojej spoločnosti Aristoteles vecne kritizuje najmä sociálny utopizmus Platóna a opäť chváli ono dobro, ktorým je bohatstvo ako nevyhnutná podmienka kalokagathie. Totiž aj keby z aspektu morálneho presvedčenia mohol byť mravným a kalos kai agathos i človek chudobný, nemajetný, predsa v ňom nakoniec vždy dochádza k rozpolteniu morálnych ideálov a reálneho života, pretože reálne jestvovanie harmónie životnej teórie a praxe je treba najskôr materiálne zabezpečiť.

Na tomto základe potom vyrastajú ďalšie Aristotelove nestárnuce úvahy o zmysle bohatstva, voľného času, ktoré patria k filozoficky závažným zdrojom a inšpiratívnym podnetom pre Marxove analýzy bohatstva v kapitalizme a zároveň pre poznanie nevyhnutnosti vytýčenia jeho kvalitatívne novej renesancie, ktorá prebieha v celom revolučnom procese výstavby komunistickej spoločnosti.

S pregnantnou formuláciou jedného zo svojich charakterizovaní podstaty a zmyslu bohatstva sa stretávame vtedy, keď Marx porovnáva dva základné a k nemu protikladné historické prístupy, t. j. obdobia najmä klasického staroveku, kde prevládala kvalitatívna stránka a úžitková hodnota bohatstva (lapidárnu interpretáciu uvedeného nájdeme opäť u Aristotela: „Lebo použitie každého statku je dvojaké. Veci používame jednak podľa ich vlastného určenia, jednak nie podľa ich vlastného určenia: Napríklad sandál slúži na obutie a výmenu. Obe sú úžitkové hodnoty sandála, lebo aj ten, čo vymieňa sandál za to, čo mu chýba, napr. za potraviny, používa sandál ako sandál. Lenže to nie je prirodzený spôsob jeho použitia. Lebo sandál nie je určený na výmenu.“) (4, s. 107) a obdobia buržoáznej spoločnosti s kultom jeho kvantitatívnej stránky a výmennej hodnoty: „V staroveku nenachádzame nikdy skúmanie, ktorá forma pozemkového vlastníctva atď. je najproduktívnejšia, vytvára najväčšie bohatstvo. Bohatstvo sa nejaví ako účel výroby... Skúma sa vždy len to, ktorý spôsob vlastníctva vytvára najlepších štátnych občanov... Bohatstvo je teda z jednej strany vec, usku-točňuje sa vo veciach, materiálnych produktoch, proti ktorým stojí človek ako subjekt: z druhej strany ako hodnota je iba velením nad cudzou prácou, nie však za účelom nadvlády, ale súkromného pôžitku atď. Vo všetkých formách sa prejavuje vo vecnej podobe, či už ako vec, či ako vzťah prostredníctvom vecí, ktorá leží mimo individua a náhodne vedľa neho. Tak sa staroveké nazeranie, pri ktorom sa účelom výroby javí človek, i keď vo veľmi obmedzenom národnom, náboženskom, politickom určení — zdá veľmi vznešené oproti modernému svetu, v kto-

rom sa výroba javí ako účel človeka a bohatstvo ako účel výroby. Fakticky ale, keď sa odlúpe obmedzená buržoázna forma, čo iné je potom bohatstvo ako univerzálnou výmenou vytvorená univerzalita potrieb, schopností, pôžitkov, produktívnych síl atď. individuí, ako plné rozvinutie vlády človeka nad prírodnými silami, nad silami tzv. prírody, ako aj jeho vlastnej prirodzenosti, ako absolútne rozvinutie jeho tvorivých vlôh s jediným predpokladom: predchádzajúcim historickým vývojom, ktorý túto totalitu vývoja, t. j. vývoja všetkých ľudských síl ako takých, nemeráných nejakým dopredu daným merítkom, robí samoučelom?“ (5, s. 99—100)

Pojem bohatstva tak rieši Marx v súvzťažnosti s otázkou všestranného, celostného, totálneho rozvinutia ľudských bytostných síl a vidí v ňom zároveň: 1. nevyhnutný prostriedok zabezpečenia rozvoja človeka; 2. mravný princíp individuálneho konania človeka (za predpokladu, že vlastní, má ho používať a rozmnožovať k svojmu rozvoju a svojím totálnym rozvojom); 3. axiologické kritérium spoločnosti, ktorým sa z aspektu miery a kvality participácie bohatstva na všestrannom a harmonickom rozvoji ľudských bytostných síl hodnotia jednotlivé historické spoločnosti ako vývojovo progresívne alebo regresívne (torzálnne, nevyvinuté).

Jednotu týchto atribútov bohatstva má na mysli najmä vtedy, keď hovorí o komunistickej spoločnosti, kde „namiesto ekonomického bohatstva a biedy nastupuje *bohatý človek* a bohatá *ľudská* potreba. *Bohatý* človek je zároveň človek, ktorý *potrebuje* totalitu ľudského životného prejavu.“ (6, s. 101)

Marx však zároveň predpokladá zložitý a dlhodobý proces osvojovania si takého vzťahu k bohatstvu, ktorého rozhodujúcim činiteľom je úplné zrušenie súkromného vlastníctva, uskutočňujúce sa dôslednými revolučnými premenami v „duchovnej“ i „materiálnej“ súčasť socialistickej spoločnosti. Vyslovuje hypotézu, že „podlosť“ súkromného vlastníctva sa nevyhnutne prejaví aj v istom období prechodu od kapitalizmu k výstavbe socialistickej spoločnosti (tzv. primitívny komunizmus), keď vo vedomí i konaní nejedného človeka bude pretrvávajúť neplohodnotný, torzálny až buržoázny postoj k bohatstvu, ktorý súvisí najmä s možnosťou koncentrovať sa na nasycovanie potreby bezprostredného vlastníctva materiálnych statkov. Na zrušenie súkromného vlastníctva sa v takom prípade nazerá iba zo „všeobecného“, neindividualizovaného hľadiska a nechápe sa, že v socializme ide o viac než o púhe rozdelenie súkromného majetku, že socialistická výstavba spoločnosti nie je prostou negáciou buržoáznej, pretože človek nie je len ekonomicky sa reprodukuje bytosť.

Bolo by však lacné vytvárať na základe „našich“ recidív súkromnovlastníckych komplexov akési paralely s núkajúcou sa glorifikáciou i tak už všeobecne známeho faktu o prenikavosti Marxovho ducha. Asi ako reštaurovať hedonické panem et circenses sú pre našu súčasnosť

nekonštruktívne aj nihilistické pózy so zdvihnutým prstom asketického kazateľa pravdy nad hrozbou akejsi všepohlčujúcej Gorgóny „vecného konzumu“.

Pôjde skôr o to, aby sme i v tejto etape výstavby našej spoločnosti využili historické prednosti a hodnoty socializmu na utváranie skutočnej harmonickej jednoty spôsobu života, životnej úrovne, hospodárstva a kultúry. Reálna možnosť najoptimálnejšej realizácie tohto procesu je obsiahnutá už v hlavnom zákone socializmu — v dialektickej prvotnosti politiky nad ekonomikou, v schopnosti cieľavedome a vedecky riadiť spoločenské procesy.

LITERATÚRA

1. SMITH, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha 1958.
2. ILO Information. Volume 12, 1976, No. 3.
3. KUČMAJEVA, I. K.: Aktualnyje problemy kultury i ideologičeskaja borba. Moskva 1976.
4. MARX, K.: Kapitál I. Bratislava 1955.
5. MARX, K.: Rukopisy „Grundrisse II“. Praha 1974.
6. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1966.

ОБЩЕСТВЕННАЯ ФУНКЦИЯ БОГАТСТВА И ОБРАЗ ЖИЗНИ

Мартин Чичила

Строительство развитого социалистического общества является одновременно процессом формирования и поисков новых личностных качеств людей. Сложность и небывалая упорность борьбы между регрессионными и прогрессивными системами ценностей лишь подтверждают исключительную насущность комплексного решения проблематики человека. Ввиду репродукционных общественных процессов основное значение имеет также исследование вопросов, связанных с формированием потребностей, интересов, целей, ценностной ориентации и всего образа жизни.

Исходя из теоретико-методологических предпосылок Марксовой концепции целостного человека, мы при исследовании иерархизации компонентов образа жизни, их динамики и диалектической структурности, уделяем первоочередное внимание реальным общественным связям и противоречиям, которые в решающей мере детерминируют характер личности и ее жизненные проявления. Это одновременно суть главные исходные пункты и основания для исследования образа жизни сквозь призму общественной функции богатства.

Под категорией богатства здесь подразумеваются ценности материального и духовного характера, которые человек воспринимает и умножает в практической предметной общественной деятельности, в процессе всестороннего обобществления своих сущностных сил. С этой точки зрения К. Маркс анализирует также проявления общественной функции богатства в конкретные исторические периоды развития товарно-денежных отношений как продукта и средства объективного процесса универсального развития человеческих потребностей и способностей. В статье анализируются главные атрибуты общественной функции богатства в условиях социалистических отношений собственности.

Martin Čičilla

Der Aufbau einer entwickelten sozialistischen Gesellschaft ist zugleich ein Bildungsprozess neuer Persönlichkeitsqualitäten der Menschen. Der komplizierte und äusserst erbitterte Kampf zwischen retardierenden und progressiven Wertsystemen bestätigt nur die Dringlichkeit einer komplexen Lösung der Problematik des Menschen. In Anbetracht des gesellschaftlichen Reproduktionprozesses ist von grundlegender Bedeutung auch die Untersuchung jener Fragen, die mit der Bildung von Bedürfnissen, Interessen, Zielen, Wertausrichtung und der gesamten Lebensweise verknüpft sind.

Ausgehend von den theoretisch-methodologischen Voraussetzungen der Marxschen Konzeption eines ganzheitlichen Menschen, müssen wir bei Untersuchung der Hierarchisierung einzelner Komponente der Lebensweise, ihres Dynamismus und ihrer dialektischen Gliederung eine vorrangige Aufmerksamkeit den realen gesellschaftlichen Zusammenhängen und Widersprüchen widmen, die entscheidend den Charakter der Persönlichkeit und ihre Lebensäusserungen determinieren. Dies sind zugleich die wichtigsten Ausgangspunkte und Gründe zur Untersuchung der Lebensweise durch die gesellschaftliche Funktion des Reichtums.

Unter der Kategorie des Reichtums verstehen wir Werte materieller und geistiger Art, die der Mensch in seiner praktischen gegenständlichen gesellschaftlichen Tätigkeit, im Prozess der allseitigen Vergesellschaftlichung seiner Wesenskräfte apperzipiert und vermehrt. Von diesem Gesichtspunkt aus untersucht K. Marx auch Äusserungen der gesellschaftlichen Funktion des Reichtums in konkreten historischen Entwicklungsstadien der Verhältnisse Ware-Geld als eines Produkts und Mittels des objektiv verlaufenden Prozesses einer universellen Entfaltung menschlicher Bedürfnisse und Fähigkeiten. Die vorliegende Studie widmet sich der Untersuchung der wichtigsten Attribute der gesellschaftlichen Funktion des Reichtums unter den Bedingungen sozialistischer Eigentumsverhältnisse.